

Keywords. Sanitary education, Ukrainian Red Cross, voluntarily societies, group of sanitary knowledge.

УДК 477 «192/193»

Іван Дробот, Григорій Кондратюк

(Київ)

**БОЛГАРИ В УМОВАХ ПОЛІТИКИ КОРЕНІЗАЦІЇ В КРИМСЬКІЙ
АРСР У 1920-1930-Х РОКАХ**

Аналізується політика коренізації стосовно болгарської національної меншини в Кримській АРСР у міжвоєнну добу.

Ключові слова: коренізація, Кримська АРСР, болгари, національні сільські ради.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що національна політика покликана забезпечити розвиток сучасної України. Вона багатоаспектна і включає не тільки культурно-освітній, але і економічний, адміністративний компоненти. Неоднаковий доступ до ресурсів, відсутність можливостей отримання землі, незначність групи національних підприємців виступають найважливішими конфліктогенними факторами в сучасному світі. Як відомо, історія ХХ століття - це домінування етно-релігійних конфліктів. До Криму повертаються раніше депортовані народи, необхідне їх облаштування та інтеграція в суспільство. Сучасні національні й культурні процеси можливі при їх економічному забезпеченні. Національна й економічна політика тісно взаємопов'язані між собою. Необхідно звернення до досвіду національної політики міжвоєнного періоду як без ідеалізації, так і драматизації минулого. Метою даної статті є аналіз заходів політики коренізації стосовно болгарської національної меншини Кримської АРСР у міжвоєнну добу.

Крим є тим регіоном, який завжди вирізнявся багатонаціональним складом населення, сучасні національні проблеми якого своїм корінням сягають в добу більшовицького режиму. Сталінська національна політика завдала нищівного удару по традиціях народів, що мешкали в Кримській АРСР, логічним завершенням якої стала депортація з Криму кримських татар, німців, вірмен, болгар, греків. На сьогодні спостерігається зворотній процес повернення на Батьківщину депортованих народів, їх адаптації та облаштування.

У Кримській АРСР проведення етнополітики відрізнялося істотними специфічними рисами, які диференціювали її від практики УСРР відносно болгарської громади. Міжвоєнне двадцятиліття відрізняється динамізмом соціально-політичних і етнічних процесів, зокрема, серед болгар Криму. В орбіту коренізації виявилися залучені всі етнічні групи півострова, у тому числі й болгар. Болгари не були віднесені до меншин, що користувалися пріоритетною увагою органів радянської влади. Причина цього в нечисленності, територіальній роз'єднаності, відсутності конфліктогенного потенціалу з боку болгарської громади Кримської АРСР. Згідно з даними першого попереднього перепису населення, проведеного у квітні 1921 року, із загального числа жителів Криму в 720373 осіб, болгар налічувалося 10572 [1, с.10-11]. Отже, від загальної кількості жителів болгар склали всього 1,4% [2, с.5]. Доходимо висновку: проведення коренізації в Кримській автономії відзначається цілим рядом акцентів, які окреслилися внутрішньополітичною ситуацією у ВКП(б). До них належать чисельність певної етнічної групи, рівень її мобілізації, досвід участі в політичній боротьбі періоду громадянської війни.

У проведенні національної політики щодо болгарської меншини на півострові можна виділити кілька етапів. Перший датується 1921-1922 роками. Другий – 1923-1928 роки – це період відносного плюралізму й боротьби усередині кримської партійної організації. Російська й кримськотатарська частини обкому ВКП(б) бачили коренізацію й зміст автономії не однаково. Цей період характеризується гострою фракційною боротьбою, різницею у принципах проведення аграрної реформи. Результати її реалізації спричинили перерозподіл земельної власності між різними етносами. Болгари в місцях компактного проживання, зокрема в селах Болгарщина, Кишлав, Марфовка одержали значні земельні ділянки. Земельна реформа поряд зі створенням національних сільських рад і шкіл, використання болгарської мови у веденні документації, направлення молоді в навчальні заклади й промислові підприємства склали основу етнополітики тощо болгар Криму. Серед практичних заходів національної політики величезна роль належала національним секціям Агітаційно-пропагандистського відділу (Агітпроп) Кримського обкому ВКП(б). У складі Агітпропу була створена й болгарська секція. Вона узагальнювала думки й запити селян-болгар і виступала ініціатором проведення практичних заходів. Так, у березні 1926 року була проведена I Всекримська болгарська

безпартійна конференція. У 1930 році відбулася Всекримська конференція національних меншин, де були представлені делегати-болгари. Центральним питанням, що цікавило болгар, була аграрна реформа й розвиток національних шкіл. До середини 1920-х років національних болгарських шкіл не існувало. Свою діяльність вони розпочали з 1925 року. Проблема полягала в тому, що частина кримських болгар зберегла розмовну мову, але не володіла літературною мовою, так сформувався кримсько-болгарський діалект. У середині 1920-х років налічувалося 14 болгарських початкових шкіл, де навчалося 950 дітей і працювало 27 педагогів. Треба зазначити, що в цих школах постала найважливіша проблема: тільки 7 педагогів володіли болгарською мовою. Школи розташовувалися в місцях компактного проживання болгар у Криму. У Феодосійському районі налічувалося 6500 болгар, у Карасубазарському – 2270, Керченському – 2230 болгар, Сімферопольському – 700 [3, арк.8-12].

Рубіж 1930-х років проходив під знаком адміністративного аспекту коренізації. У 1930 році була проведена нова адміністративна реформа. Створено національні райони, систематично збільшувалася кількість національних сільських рад. У місцях компактного проживання болгар були створені національні болгарські сільські ради. У Сейтлерському районі створена Желябовська болгарська сільська рада. На території сільради налічувалося 1435 жителів, з них – 1149 болгар. У селах Желябовка налічувалося 947 болгар, Красносілля – 30, Ново-Дмитровка – 87, Ново-Константиновка – 25 болгар. У Сімферопольському районі створена Ново-Сарабузська болгарська сільська рада. На її території налічувалося 626 жителів, з них – 408 болгар. У Феодосійському районі сформували дві болгарські національні сільські ради. У цьому районі налічувалася найбільша кількість болгар, що жили в кримській автономії. Кишлавська болгарська національна сільська рада нараховувала 1842 жителі, з них – 1652 болгар, у тому числі, у Кишлаві – 1449 болгар і Олемайпеці – 203. Болгарщинська болгарська національна сільська рада включала 824 жителі, з них у селі Болгарщина – 447 болгар. Також два болгарських національних райони було створено в сусідньому Карасубазарському районі. Обое практично повністю були моноетнічними болгарськими радами. У Кабурчакській болгарській національній сільській раді налічувалося 737 жителів, з них у селі Кабурчак – 727 болгар. У Колпакській болгарській сільській раді 556 жителів – усі болгар. На Керченському півострові створена болгарська національна

сільська рада із центром у селі Марфовка, що була, як і Кишлав і Болгарщина, осередком болгарської громади Криму. На території Марфовської болгарської сільради проживало 2319 жителів, з них болгари становили 2010 осіб. По селах болгари розподілялися так. У Марфовці – 1785 болгар, у Новосьоловці – 118, у Бекечі – 49, у Таш-Атарусі – 58 болгар. У Кримській АРСР не був створений болгарський національний район, на відміну від УРСР, тому що компактно болгари проживали далеко не у всіх селах. Радянська влада пішла шляхом створення так званих змішаних сільських рад. Характер "змішаності" залежав від поєднання двох домінуючих етносів. У Сейтлерському районі створена змішана Ново-Царицинська сільська рада. У її складі налічувалося 2419 жителів. З них болгар половина – 1247 осіб. По селах сільської ради болгари були розподілені так: Ново-Царицино – 768 жителів-болгар, Ново-Ніколаєвка – 365, Червоний Яр – 32, Еппа – 31, Єкатеринівка – 21 [4, арк.14-24]. Активно проводився процес квотування серед радянських службовців різних національностей. Важливим аспектом було застосування національних мов у веденні документації, особливо на рівні сільської ради. Партійна ідея полягала в тому, щоб радянський функціонер і селянин – люди однієї національності, які говорили однією мовою. Цією мірою радянська влада не сприймалася сторонньою. Однак, далеко не всі болгарські сільські ради, як і школи, у повному обсязі перейшли на ведення діловодства болгарською мовою. У лютому 1926 року болгарське село Кишлав обстежив студент болгарського сектора Комуністичного університету національних меншин Заходу (КУНМЗ) ім. Ю.Ю. Мархлевського Н.Х. Мінчев. У своєму звіті автор відзначив, що «у політичних відносинах вони (болгари - Авт.) дуже відстали й серед них потрібно вести сильну просвітительську роботу. Особливу увагу потрібно звернути на жінок, тому що вони дуже відстали, як у культурному, так і в політичних відносинах... Релігійність як чоловіків, так і жінок сильно розвинена. Із цим потрібно боротися й вести роботу. У церкві є хор, що складається з одних жінок, і на це треба звернути увагу» [5, арк.4].

Проте, тридцять років містять у галузі національної політики значний репресивний компонент. На початку десятиліття багаторазово підсилюється риторика про необхідність боротьби з «буржуазним націоналізмом». Услід за процесом у справі голови ЦВК Кримської АРСР Велі Ібраїмова, розгортається кампанія у справі вигнання з органів освіти, державного управління представників колишньої інтелігенції, що мали дореволюційну

освіту й особливу участь у суспільно-політичній діяльності, не пов'язаної з комуністичним рухом. Ця кампанія в народних комісаріатах одержала назву «чисток». В 1930 році був обвинувачений у «буржуазному націоналізмі» Мемет Кубаєв, голова ЦВК Кримської АРСР, що призвело до звільнення його із займаного поста.

Акцент у першій половині 1930-х років був зроблений і на створенні національних колгоспів, формуванні національного пролетаріату. Особливо важливою кримські більшовики вважали другу кампанію. Частка промислових робітників серед болгар не перевищувала до 1930 року й 1%. Більш успішно в болгарських селах створювалися національні колгоспи. Більшовицька доктрина була орієнтована на міських жителів, а селянам, як носіям національних традицій, вона була далека. Отже, національна політика тридцятих років виступала інженерією нових соціальних відносин і принципово іншої соціальної структури суспільства.

Особливим періодом у реалізації національної політики є 1937 і 1938 роки. Традиційно в історіографії 1938 рік прийнято розглядати як дату закінчення коренізації. Однак етнічні процеси мають певну інерцію й миттєво не можуть бути припинені. 1937 – рік «Великого терору» – характеризується проведенням цілого ряду національних операцій НКВС. У Кримській АРСР це німецька й кримськотатарська, але в орбіту репресій потрапляють і болгар. В історіографії аналіз «національних операцій» НКВС, зокрема «німецької», знайшов всебічне відбиття. Зокрема, це робота В. Дьоннінгхауса [6]. Автор акцентував увагу як на нормативних актах НКВС, так і оперативній практиці органів внутрішніх справ на місцях. У Кримській АРСР налічувалося близько 50 німецьких сел. Їхні жителі стали об'єктом репресивної кампанії кримських чекістів. У національних німецьких Біюк-Онларському і Тельманському районах фабрикувалися справи про нібито існуючі «підпільні фашистські терористичні групи». Репресивну політику в Кримській АРСР і роботу трійок «щодо репресування куркульсько-карного елемента», очолив нарком внутрішніх справ автономії Міхельсон [7, с.161]. 1938 рік охарактеризувався «тюркською кампанією». У національних республіках Середньої Азії й Татарської АРСР, а також Криму була проведена репресивна кампанія, що призвела до знищення великої групи національної інтелігенції.

Таким чином, можна зробити висновок, що наслідком проведення «національних кампаній» стало висування нової генерації радянських

функціонерів, що замінили репресованих. Ці заходи істотно зміцнили сталінський режим і означали остаточне завершення варіанта радянської етнополітики міжвоєнного двадцятиліття.

Джерела та література

1. Предварительные итоги переписи в Крыму в 1921г. – Симферополь, 1922. – с.10-11.
2. Статистико-экономический атлас Крыма. – Симферополь, 1922. – с.5
3. ДААРК. Ф. П. 1, оп.1, спр.702, арк.8-12.
4. ДААРК. Ф. Р. 663, оп. 3, спр.394 , арк.14-24.
5. ДААРК. Ф. П. 1, оп.1, спр.566, арк.4
6. В. Дённингхаус В тени «Большого Брата». Западные национальные меньшинства в СССР 1917-1938 гг. / Дённингхаус В. – М.: РОССПЭН, 2011. – 727с.
7. Советская этнополитика. 1930-1940-е годы. Сборник документов. / составитель Л.С. Гатагова. – М.: ИРИ РАН, 2012. – 391с.

Аннотация

Анализируется политика коренизации в отношении болгар Крымской АССР в межвоенный период.

Ключевые слова: коренизация, Крымская АССР, болгары, национальные сельские советы

Annotation

Indigenization policy concerning the Bulgarian minority in the Crimean ASSR in interwar period. Is analyzed.

Keywords: indigenization, the Crimean Autonomous Republic, Bulgarians, national village councils.

УДК 323.282 058.244:323.15 (477)

Михайло Журба

(Київ)

ГРОМАДСЬКИЙ ВИМІР БІЛЬШОВИЦЬКОЇ КОМУНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ КІНЦЯ 20-Х – ПОЧАТКУ 30-Х РР. ХХ СТ.

Розглядаються історичні обставини, методи та наслідки використання громадських об'єднань національних меншин України в таких акціях більшовицького режиму як колективізація, хлібозаготівлі та ліквідація рентабельних селянських господарств наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. ХХ ст. Доводиться існування політичного курсу більшовицького керівництва, спрямованого на придушення селянського протесту проти аграрно-соціальної політики партії, закамуфльованої гаслами класової пролетарської солідарності.